

УДК 351:502.3

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.2.2>

Михайловська Олена Василівна,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри публічного управління та менеджменту організацій

Національного університету «Чернігівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0002-7682-2292

Татарчук Максим Сергійович,

аспірант кафедри публічного управління та менеджменту організацій

Національного університету «Чернігівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0002-8885-2675

ЕКОЛОГІЧНА ЗБАЛАНСОВАНІСТЬ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

ECOLOGICAL BALANCE OF TERRITORIAL COMMUNITY DEVELOPMENT IN UKRAINE

Досліджено ключові орієнтири та екологічну збалансованість розвитку громад в Україні. Засвідчено, що суспільний прогрес залежить від встановлення балансу між цілями економічного і соціального розвитку та забезпеченням екологічної безпеки. Визнано основною передумовою досягнення цілей розвитку територіальних громад якісну систему публічного управління на місцевому рівні. Встановлено, що органи місцевого самоврядування приділяють більшу увагу питанням соціального та економічного спрямування, не популяризуючи екологічність серед населення. Інструментами зміцнення екологічного складника територіального розвитку визнано розробку та реалізацію місцевих планів, проєктів, програм з охорони довкілля. Охарактеризовано наявні позитивні практики щодо сприяння сталому розвитку загалом та екологічному зокрема на рівні територіальних громад. Підтверджено, що місцеві громади здатні ефективніше управляти природними ресурсами, ніж держава чи приватний сектор. Наведено керівні принципи з питань екологічної збалансованості розвитку територіальних громад. Досліджено ефективність інструменту стратегічної екологічної оцінки. Наголошено на необхідності формування належної екологічної свідомості населення територіальних громад. Представлено дані щодо впливу людини на довкілля. Окреслено основні проблеми щодо екологічної свідомості населення. Доведено необхідність забезпечення справжньої участі місцевого населення у прийнятті та реалізації рішень, які стосуються важливих екологічних питань (перетворити латентних споживачів на активне громадянське суспільство). Наголошено, що ефективний комунікаційний процес здатний підтримувати соціальну мобілізацію населення територіальних громад у напрямі екологічності та екологічної збалансованості розвитку самої громади. Представлено посилку для інтеграції екологічних інтересів усіх учасників взаємодії на рівні територіальних громад. Окреслено основні умови формування, накопичення та використання комунікаційного потенціалу взаємодії щодо екологічної збалансованості розвитку громади.

Ключові слова: екологія, збалансованість, розвиток, територіальна громада, публічне управління, екологічність.

The key guidelines and ecological balance of community development in Ukraine are studied. It has been shown that social progress depends on establishing a balance between the goals of economic and social development and ensuring environmental security. The quality system of public administration at the local level is recognized as the main precondition for achieving the goals of development of territorial communities. It is established that local governments pay more attention to social and economic issues, without promoting environmental awareness among the population. The development and implementation of local plans, projects, and environmental protection programs are recognized as tools for strengthening the environmental component of territorial development. The existing positive practices for promoting sustainable development in general and environmental in particular at the level of territorial communities are characterized. It has been confirmed that local communities are better able to manage natural resources than the state or the private sector. Guidelines on ecological balance of development of territorial communities are given. The effectiveness of the tool of strategic environmental assessment is investigated. Emphasis is placed on the need to form a proper environmental awareness of the population of territorial communities. Data on human impact on the environment are presented. The main problems of ecological consciousness of the population are outlined. The need to ensure the real participation of the local population in the adoption and implementation of decisions concerning important environmental issues (to transform latent consumers into an active civil society) has been proved. It is emphasized that an effective communication process is able to support the social mobilization of the population of territorial communities in the direction of eco-awareness and ecological balance of the community itself. The premise for integration of ecological interests of all participants of interaction at the level of territorial communities is presented. The main conditions for the formation, accumulation and use of communication potential of interaction on the ecological balance of community development are outlined.

Key words: ecology, balance, development, territorial community, public management, eco-consciousness.

Постановка проблеми. У процесі досягнення цілей сталого розвитку необхідно враховувати не лише глобальні орієнтири та принципи такого розвитку, а й суспільну думку щодо бачення майбутнього. Світовий досвід свідчить, що суспільний прогрес значно залежить від встановлення балансу між цілями економічного і соціального розвитку та забезпеченням екологічної безпеки. Водночас ключовою передумовою досягнення цілей розвитку є якісна система публічного управління. Тобто ефективно/результативно управління, активна участь населення у прийнятті рішень, громадський контроль за їх виконанням та спільна відповідальність за прийняті рішення є основними факторами екологічної збалансованості розвитку територіальних громад в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням збалансованого розвитку територіальних громад присвятили свої праці багато науковців, зокрема В. Бабаєва, О. Коротич, Ю. Куц, В. Мамонова, О. Лазор, В. Сичова, О. Руденко та інші. Однак територіальна громада є основною системною складовою частиною суспільства, яка досі залишається у стані пошуку найкращих шляхів розвитку. Отже, доцільно детальніше розглянути можливі шляхи покращення екологічності населення на рівні громади як стратегічного елементу природоохоронної діяльності у сучасній Україні.

Мета статті – аналіз актуальних проблем екологічної збалансованості розвитку територіальних громад та шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Збалансований розвиток нині науковці та практики теорії управління визнають ключовою моделлю суспільного розвитку та важливим принципом належного врядування на місцевому рівні. Становлення України як демократичної держави передбачає впровадження принципів сталого розвитку. Водночас децентралізація влади в Україні підіймає на поверхню проблемні аспекти сталого розвитку територіальних громад.

Зазвичай органи місцевого самоврядування приділяють більшу увагу питанням соціального та екологічного спрямування, не популяризуючи екологічність серед населення. Зазначимо, що важливим складником екологічних питань розвитку територіальних громад є збалансоване використання природних ресурсів, оскільки вони є ресурсами спільного користування. Інструментом зміцнення екологічного складника територіального розвитку є розробка та реалізація місцевих планів, проєктів, програм з охорони довкілля [1].

Натепер наявні позитивні практики щодо сприяння сталому розвитку загалом та екологіч-

ному зокрема на рівні територіальних громад. Так, було реалізовано проєкт зі створення Центру сталого розвитку в с. Виграїв (Черкаська область), завдяки якому створено 20 робочих місць для мешканців та належні умови для екоспрямованої діяльності у вільний час для місцевої громади, що орієнтовні на 200 осіб. Варто наголосити, що п'ятнадцять громад також висловили зацікавленість у створенні подібних Центрів сталого розвитку на своїх територіях. У рамках такого проєкту також підтримується база даних щодо кращих практик із запровадження принципів сталого розвитку. Дослідження підтверджують той факт, що місцеві громади здатні ефективніше управляти природними ресурсами, ніж держава чи приватний сектор. Варто підкреслити, що проблемні питання екологічної збалансованості розвитку можна розв'язати за допомогою партнерської участі та контролю.

Згідно зі Стратегією з питань екологічної збалансованості територіальних громад Асоціації міст України на період до 2023 року [2], до переліку керівних принципів включено: екологічно збалансоване планування в громаді, запобігання забрудненню, принцип «забруднювач платить», участь громадськості, партнерство, інформування. Така Стратегія також містить положення про Секцію з питань екологічної збалансованості територіальних громад Асоціації міст України.

Деякі територіальні громади оприлюднюють звіти про стратегічну екологічну оцінку (СЕО). Досвід розвинутих країн довів високу ефективність СЕО як інструмента планування, що сприяє підвищенню якості планів, програм, стратегій тощо. СЕО – процедура визначення, опису та оцінювання можливих негативних наслідків виконання та реалізації документів державного планування для довкілля. Метою СЕО є забезпечення високого рівня захисту навколишнього середовища, безпеки життєдіяльності населення та охорони його здоров'я, сприяння інтеграції екологічних міркувань і підготовки документів державного планування з метою досягнення сталого розвитку. Це комплексний інструмент оцінки, що підтримує та інформує про процес прийняття управлінських рішень суб'єктами діяльності, які можуть мати можливі екологічні наслідки [3].

Як відомо, екологічна свідомість людини – це сукупність екологічних знань, її особистого ставлення до довкілля та уявлення про місце людини у системі «людина–довкілля», готовності до дій, які дозволяють зберегти довкілля, чи готовності до утримання від дій, які заподіюють шкоду довкіллю, до підтримки чи непідтримки екологічної

політики, екозаходів тощо [4]. Екологічна свідомість, на яку впливають певні цінності, може змінюватись протягом життя людини. Екосвідомість залежно від концепції світогляду поділяють на антропоцентричного (людина та її потреби є на першому місці й вправі брати все необхідне від довкілля), природоцентричного (природа є вища за ієрархією й важливіша за людину та її потреби), екоцентричного типу (збалансоване та гармонійне співвідношення між потребами, розвитком людини та довкіллям). Залежно від наявних знань, умінь і навичок людини, які впливають на взаємозв'язок людини з природою, виділяють альтруїстичний (особи з цим типом володіють певними знаннями й використовують їх на практиці в інтересах довкілля), нейтральний (особи з цим типом не мають ні мотивації, ні бажання діяти в інтересах довкілля) та прагматичний (особи діють виключно у власних інтересах, у тому числі свідомо розуміючи про шкоду для довкілля) типи екосвідомості [4].

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), вплив людини на довкілля продовжує зростати, що призводить до хвороб, впливає на якість життя, знижує продуктивність та стає тягарем для системи охорони здоров'я.

Екологічні ризики для здоров'я, яких можна уникнути, щороку спричиняють щонайменше 12,6 мільйона смертей у всьому світі. В Україні, за даними Health Effects Institute, у 2019 році 42,900 смертей зумовлені забрудненням атмосферного повітря дрібними твердими частинками (PM2.5). За даними соціологічних опитувань (2018 та 2020 рр.), понад 88% громадян України вважають важливим для себе захист навколишнього середовища (рис. 1).

Науковці та практики нині сформуливали перелік основних проблем щодо екологічної свідомості населення: 1) низький рівень поінформованості населення; 2) низьку готовність населення до активних дій для охорони й захисту довкілля; 3) відсутність екологічної освіти; 4) формування неціннісного ставлення до довкілля; 5) заходи з підвищення екологічної свідомості є поодинокими та стосуються переважно учасників освітнього процесу тощо.

Такі аргументи підтверджують важливість формування екологічної збалансованості розвитку ще на рівні територіальних громад шляхом впливу на екосвідомість населення через екологічну освіту, екологічну просвіту, впровадження дій, дотичних до екосвідомості (екологічний

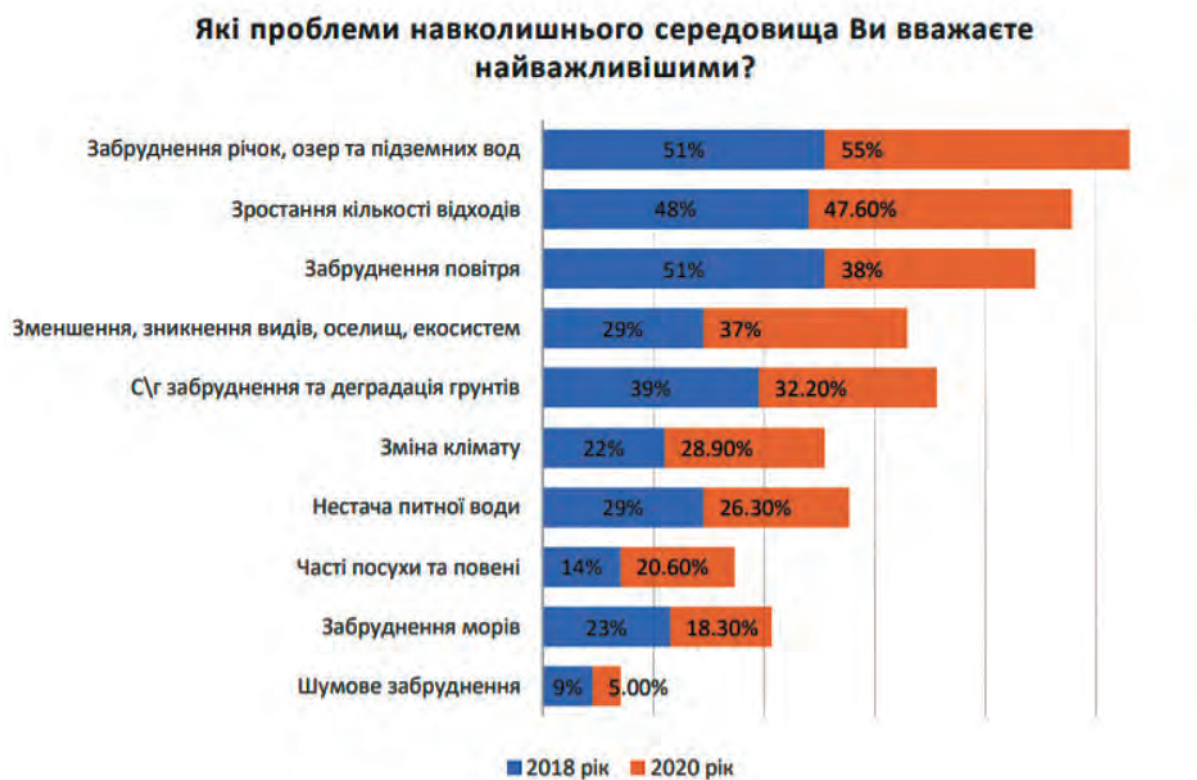

Рис. 1. Важливі екологічні проблеми для населення

Джерело: [3]

контроль, роз'яснення законодавства, відповідальність тощо). Такі заходи передбачають проведення соціологічних досліджень, залучення неурядових громадських організацій, удосконалення державної політики у цьому напрямі, сприяння органами місцевого самоврядування формуванню екологічної збалансованості розвитку (розвиток відповідної інфраструктури, запровадження роздільного сортування та електронного документообігу, залучення міжнародної допомоги, використання механізмів публічно-приватного партнерства і т.д.) тощо.

На думку авторів, важливим аспектом екологічної збалансованості розвитку територіальних громад є забезпечення справжньої участі місцевого населення у прийнятті та реалізації рішень, які стосуються важливих екологічних питань на місцевому рівні [5]. У такому фокусі зростає роль місцевого самоврядування, яке має перетворити латентних споживачів на активне громадянське суспільство шляхом посилення зацікавленості, відповідальності, що забезпечуються ефективною комунікацією. Одним з ефективних інструментів у такому напрямі можна визнати соціальну мобілізацію, яка забезпечує відповідний стан територіальної громади (інституціональний, психологічний, ментальний, організаційний). Мешканці громади мають розуміти, що лише вони здатні створити власний добробут загалом та в екологічному аспекті зокрема. Наступним етапом є розуміння того, що відповідних цілей (спільних

інтересів) можна досягти лише за умов спільної діяльності. У такому напрямі соціальна мобілізація створює умови для мотивації населення щодо його самоорганізації для досягнення спільної мети (розв'язання місцевих екологічних проблем). Зазначене створює належні умови для ефективного врядування та має змінити соціальне ставлення населення до важливих екологічних проблем. Отже, ефективний комунікаційний процес, який здатний підтримувати у стратегічній перспективі соціальну мобілізацію населення територіальних громад у напрямі посилення екосвідомості населення та екологічної збалансованості розвитку самої громади, має бути спрямований на забезпечення інтеграції екологічних інтересів усіх суб'єктів публічного управління [6].

Як уже підкреслювалося вище, одним з головних елементів налагодження партнерських відносин як науковці, так і практики вважають ефективну комунікацію. Відповідно, доцільною є розбудова публічно-партнерської взаємодії на основі дієвої інформаційно-комунікаційної системи у напрямі забезпечення екосвідомості населення, а також екологічної збалансованості розвитку громад.

Розуміючи факт, що партнерські відносини здатні забезпечити реалізацію інтересів усіх суб'єктів взаємодії, можемо представити посилку для їх інтеграції на рівні територіальних громад (рис. 2).

Загалом проблема комунікаційного потенціалу щодо формування екосвідомості населення на рівні територіальних громад окреслюється конфліктом між ідеальною можливістю комунікації та її практичним втіленням. У такому напрямі можна виокремити основні умови формування, накопичення та використання комунікаційного потенціалу взаємодії у системі публічного управління: 1) забезпечення зворотного зв'язку; 2) спільну розробку та реалізацію управлінських рішень екологічного спрямування; 3) проведення погоджених заходів, що сприяють екосвідомості; 4) спільну відповідальність усіх суб'єктів публічного управління за діяльність у межах екосистеми. Водночас наслідком зворотного зв'язку є відповідна громадська реакція у вигляді думки чи поведінки щодо екологічної збалансованості розвитку громади.

На думку авторів, раціональність партнерської взаємодії у цьому разі визначається отриманням максимально

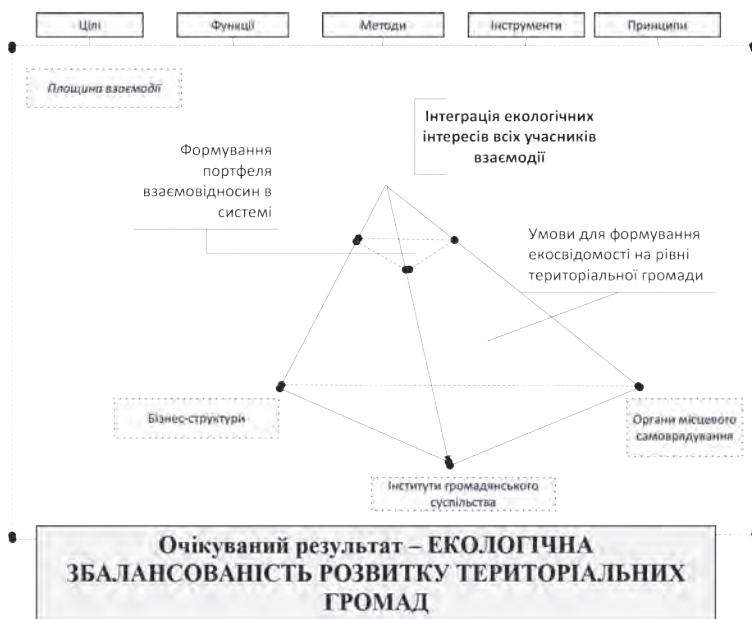

Рис. 2. Інтеграція екологічних інтересів у системі публічного управління

Джерело: запропоновано авторами

можливих результатів / ефектів від такої взаємодії за наявних ресурсних можливостей (людських, інформаційних, часових тощо) щодо екологічної збалансованості розвитку територіальних громад.

Висновки. Нині стан наукової розробки екологічної збалансованості розвитку територіальних громад не можна оцінити як задовільний. Більшість науковців звертає увагу на недостатню ефективність засад функціонування системи органів публічного управління на місцевому рівні. Поняття сталого розвитку з точки зору процесного підходу полягає у гармонізації соціальних, економічних і екологічних складників, що спрямоване на збереження та відновлення природного

середовища, а також створення можливостей та досягнення високої якості життя людей. Процес екологічної збалансованості розвитку територіальних громад передбачає послідовну реалізацію комплексу управлінських, організаційних, економічних, фінансових заходів, що є складовими компонентами загальнодержавної політики. З огляду на сучасні реалії саме від територіальних громад та налагодження дієвої взаємодії у напрямі розв'язання проблемних екологічних питань залежать умови ведення бізнесу, використання ресурсного потенціалу, перспективи стратегічного розвитку та інтеграція інтересів усіх суб'єктів публічного управління.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ткаленко Н.В., Михайловська О.В., Татарчук М.С. Екологічна свідомість населення як стратегічна ціль природоохоронної діяльності в сучасній Україні. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2019. № 1. С. 168–174.
2. Стратегія з питань екологічної збалансованості територіальних громад Асоціації міст України на період до 2023 року. 2017 р. URL: https://2.auc.org.ua/sites/default/files/strategiya_ekologichnoyi_zbalansovanosti.pdf.
3. Звіт про стратегічну екологічну оцінку стратегії розвитку Баришівської селищної об'єднаної територіальної громади на 2020–2027 роки. 2020 р. URL: <https://baryshivska-gromada.gov.ua/wp-content/uploads/2020/08/ZVIT-PRO-STRATEGICHNU-EKOLOGICHNU-OTSINKU-STRATEGIYI-ROZVYTKU-BARYSHIVSKOYI-SELYSHNOYI-OBYEDNANOYI-TERYTORIALNOYI-GROMADY-NA-2020-2027-ROKY.pdf>.
4. Куць Н. Екологічна свідомість українців і довкілля. Аналітичний документ. 2020. URL: <http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/ekosvidomist.pdf>.
5. Михайловська О.В. Теоретичні аспекти комунікаційної взаємодії в науці публічного управління. *Теорія та практика державного управління*. 2020. № 4(71). С. 32–37. DOI: 10.34213/tp.20.04.04.
6. Михайловська О.В. Формування взаємодії в системі публічного управління на засадах партнерства. *Наукові перспективи. Серія: Державне управління*. 2020. № 6(6). С. 169–174. DOI: [https://doi.org/10.32689/2708-7530-2020-6\(6\)-169-174](https://doi.org/10.32689/2708-7530-2020-6(6)-169-174).